

SYSTEM UBEZPIECZEŃ SPOŁECZNYCH

Zagadnienia podstawowe

redakcja naukowa Grażyna Szpor

Zofia Kluszczyńska, Wiesław Koczur
Katarzyna Roszewska, Katarzyna Rubel
Grażyna Szpor, Tadeusz Szumlicz

SERIA AKADEMICKA

8. WYDANIE

SYSTEM UBEZPIECZEŃ SPOŁECZNYCH

Zagadnienia podstawowe

redakcja naukowa Grażyna Szpor

Zofia Kluszczyńska, Wiesław Koczur
Katarzyna Roszewska, Katarzyna Rubel
Grażyna Szpor, Tadeusz Szumlicz

SERIA AKADEMICKA

Zamów książkę w księgarni internetowej

profinfo.pl
księgarnia internetowa

8. WYDANIE

Stan prawny na 1 września 2016 r.

Wydawca
Agata Jędrasik

Redaktor prowadzący
Grażyna Polkowska-Nowak

Opracowanie redakcyjne
Katarzyna Paterak-Kondek

Łamanie
Andytex

Poszczególne rozdziały napisali:

Zofia Kluszczyńska: 3; 5

Wiesław Koczur: 4 pkt 4.3–4.6; 8; 9 pkt 9.3 i 9.4

Katarzyna Roszewska: 10

Katarzyna Rubel: 4 pkt 4.1 i 4.2; 7; 9 pkt 9.1 i 9.2

Grażyna Szpor: wstęp; 1; 2

Tadeusz Szumlicz: 6

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

prawolubni

SZANUJMY PRAWO I WŁASNOŚĆ
Więcej na www.legalnakultura.pl
POLSKA IZBA KSIĄŻKI

© Copyright by
Wolters Kluwer SA, 2016

ISBN: 978-83-8092-558-8
8. wydanie

Dział Praw Autorskich
01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33
tel. 22 535 82 19
e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl
księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	13
Wstęp	17
Rozdział 1	
Ubezpieczenia w systemie zabezpieczenia społecznego	21
1.1. Prawne podstawy zabezpieczenia społecznego	21
1.1.1. Zabezpieczenie społeczne w prawie międzynarodowym	21
1.1.2. Konstytucyjne prawa socjalne	23
1.1.3. Zabezpieczenie społeczne w polskich konstytucjach	25
1.1.4. Administracja zabezpieczenia społecznego	27
1.2. Ubezpieczeniowa metoda zabezpieczenia społecznego ...	29
1.2.1. Metody zabezpieczenia społecznego	29
1.2.2. Cechy metody opiekuńczej	30
1.2.3. Cechy metody zaopatrzeniowej	31
1.2.4. Cechy ubezpieczenia społecznego	32
1.2.5. Pojęcie i rodzaje ubezpieczenia społecznego	34
1.3. Ewolucja regulacji prawnej ubezpieczeń społecznych	35
1.3.1. Geneza ubezpieczeń	35
1.3.2. Rozwój ubezpieczeń w XX wieku	36
1.3.3. Kryzysy i reformy ubezpieczeń w Polsce	37
1.4. Ubezpieczenia społeczne jako materia ustawowa	39
1.4.1. Cele i kryteria wyodrębniania prawa ubezpieczeń społecznych	39

1.4.2. Przesłanki wyboru ubezpieczeniowej metody zabezpieczenia	42
1.4.3. Ustawy z zakresu ubezpieczeń społecznych	43
1.4.4. Rozporządzenia z zakresu ubezpieczeń społecznych ..	48
Literatura	50

Rozdział 2

Struktura systemu ubezpieczeń społecznych	53
2.1. System ubezpieczeń społecznych	53
2.1.1. Pojęcie i klasyfikacja systemów	53
2.1.2. System organizacyjny ubezpieczeń	54
2.1.3. System finansowy ubezpieczeń	57
2.1.4. System informacyjny ubezpieczeń	61
2.2. Ubezpieczeni	66
2.2.1. Zasady podlegania ubezpieczeniom	66
2.2.2. Uprawnienia	69
2.2.3. Obowiązki	71
2.3. Płatnicy składek	73
2.3.1. Pojęcie składki i zasady jej ustalania	73
2.3.2. Pracodawcy i inne podmioty opłacające składki	74
2.3.3. Obowiązki i uprawnienia płatników składek	77
2.4. Zakład Ubezpieczeń Społecznych	82
2.4.1. Organy	82
2.4.2. Zakres działania	85
2.4.3. Funkcje kontrolne	87
Literatura	91

Rozdział 3

Świadczenia pieniężne w razie choroby i macierzyństwa ...	93
3.1. Zakres ubezpieczenia chorobowego	93
3.1.1. Zakres przedmiotowy	93
3.1.2. Zakres podmiotowy	95
3.2. Zasiłek chorobowy	97
3.2.1. Warunki nabycia prawa do zasiłku chorobowego ...	97
3.2.2. Wynagrodzenie gwarancyjne	100
3.2.3. Wyłączenie prawa do zasiłku chorobowego	101
3.2.4. Pozbawienie prawa do zasiłku chorobowego	104

3.2.5. Wysokość zasiłku chorobowego	106
3.3. Świadczenie rehabilitacyjne	109
3.3.1. Przesłanki prawa do świadczenia	109
3.3.2. Okres pobierania i wysokość świadczenia	110
3.4. Zasiłek wyrównawczy	111
3.4.1. Warunki nabycia prawa do zasiłku	111
3.4.2. Wysokość i okres wypłacania zasiłku	112
3.5. Zasiłek macierzyński	112
3.5.1. Warunki nabycia prawa do zasiłku	112
3.5.2. Wysokość i okres pobierania zasiłku	115
3.5.3. Zasiłek macierzyński za okres urlopu ojcowskiego ...	118
3.6. Zasiłek opiekuńczy	118
3.6.1. Warunki nabycia prawa do zasiłku	118
3.6.2. Okres pobierania zasiłku opiekuńczego i jego wysokość	119
3.7. Postępowanie w sprawach ustalania prawa do zasiłków i ich wypłaty	121
Literatura	123

Rozdział 4

Ubezpieczenie społeczne z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych	125
4.1. Pojęcia „wypadek przy pracy” i „choroba zawodowa”	125
4.2. Postępowanie w sprawach wypadków przy pracy i chorób zawodowych	130
4.2.1. Postępowanie w sprawach z zakresu wypadków przy pracy	130
4.2.2. Postępowanie w sprawach z zakresu chorób zawodowych	132
4.3. Zakres podmiotowy ubezpieczenia społecznego z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych	135
4.4. Świadczenia z ubezpieczenia wypadkowego	138
4.4.1. Katalog świadczeń	138
4.4.2. Świadczenia odszkodowawcze	140
4.4.3. Świadczenia zasiłkowe	143
4.4.4. Świadczenia rentowe oraz dodatki do tych świadczeń	145

4.5. Zasady ustalania wysokości składki na ubezpieczenie wypadkowe	150
4.6. Prewencja wypadkowa i zasady jej finansowania	153
Literatura	154

Rozdział 5

Emerytury i renty z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych ..	157
5.1. Zakres świadczeń z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych ..	157
5.2. Warunki nabycia prawa do świadczeń pieniężnych z ubezpieczenia społecznego	161
5.2.1. Przesłanki nabycia prawa do świadczeń	161
5.2.2. Pojęcie okresów składkowych i nieskładkowych	162
5.2.3. Wniosek o ustalenie prawa do świadczeń	164
5.3. Emerytury	166
5.3.1. Emerytury dla osób urodzonych przed rokiem 1949 ..	166
5.3.2. Emerytury dla osób urodzonych w latach 1949–1969 ..	169
5.3.3. Emerytury dla pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze	170
5.3.4. Emerytury dla osób urodzonych po roku 1969	174
5.3.5. Kapitał początkowy	177
5.3.6. Odrębne formy świadczeń emerytalno-rentowych ...	180
5.4. Renty z tytułu niezdolności do pracy i renta rodzinna	185
5.4.1. Pojęcie i rodzaje niezdolności do pracy	185
5.4.2. Przesłanki nabycia prawa do renty z tytułu niezdolności do pracy	189
5.4.3. Renta szkoleniowa	190
5.4.4. Renta rodzinna	191
5.4.5. Waloryzacja świadczeń	193
5.4.6. Zasiłek pogrzebowy	195
5.5. Zasady przyznawania i wypłaty świadczeń	196
5.5.1. Właściwość organów orzekających	196
5.5.2. Decyzje w sprawach świadczeń	196
5.5.3. Ustanie prawa do świadczeń	198
5.5.4. Wstrzymanie prawa do świadczeń	198
5.5.5. Postępowanie sądowe w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych	199
Literatura	201

Rozdział 6

Organizacja i funkcjonowanie funduszy emerytalnych	203
6.1. Drugi (kapitałowy) filar systemu emerytalnego w Polsce ..	203
6.1.1. Otwarty Fundusz Emerytalny jako instytucja wspólnego inwestowania na cel emerytalny	205
6.1.2. Członkostwo w Otwartym Funduszu Emerytalnym ..	206
6.1.3. Składki na Otwarty Fundusz Emerytalny	208
6.1.4. Funkcjonowanie Otwartego Funduszu Emerytalnego	211
6.1.5. Powszechnie Towarzystwo Emerytalne jako instytucja zarządzająca OFE	212
6.1.6. Działalność lokacyjna OFE	215
6.1.7. Ocena wyników inwestycyjnych OFE	220
6.2. Obowiązki informacyjne i nadzór nad OFE	223
6.2.1. Obowiązki informacyjne OFE	223
6.2.2. Nadzór nad OFE	225
6.2.3. Przegląd funkcjonowania systemu emerytalnego – aspekt kapitałowy	228
6.3. Wypłata środków z OFE	229
6.4. Świadczenia emerytalne ze środków kapitałowych	231
6.4.1. Ogólne reguły ustalania świadczeń emerytalnych według zasady zdefiniowanej składki	231
6.4.2. Formy organizacyjne wypłat emerytur kapitałowych ..	238
6.4.3. Wypłata emerytury uwzględniającej uprawnienia kapitałowe	239
6.5. Pracowniczy fundusz emerytalny	243
Literatura	244

Rozdział 7

Pracownicze programy emerytalne, indywidualne konta emerytalne oraz konta zabezpieczenia emerytalnego	246
7.1. Trzeci filar zabezpieczenia emerytalnego	246
7.2. Formy pracowniczego programu emerytalnego	248
7.3. Podmioty pracowniczego programu emerytalnego	253
7.4. Tworzenie i likwidacja pracowniczego programu emerytalnego	254
7.4.1. Zakładowa umowa emerytalna	254

7.4.2. Deklaracja przystąpienia do programu emerytalnego ..	257
7.4.3. Rejestracja pracowniczego programu emerytalnego ...	258
7.4.4. Likwidacja pracowniczego programu emerytalnego ..	260
7.5. Składka z tytułu uczestnictwa w pracowniczym programie emerytalnym	261
7.5.1. Składki podstawowa i dodatkowa	261
7.5.2. Zawieszenie odprowadzania składek podstawowych ..	263
7.6. Zwrot i wypłata środków z pracowniczego programu emerytalnego	264
7.6.1. Zwrot środków	264
7.6.2. Wypłata zgromadzonych środków	265
7.6.3. Wypłata transferowa	266
7.7. Indywidualne konta emerytalne	267
7.7.1. Formy IKE	267
7.7.2. Umowa o prowadzenie IKE	267
7.7.3. Osoby uprawnione do gromadzenia środków na IKE	269
7.7.4. Limit środków zgromadzonych na IKE	269
7.7.5. Wypłata, wypłata transferowa oraz zwrot środków zgromadzonych na IKE	270
7.8. Indywidualne konta zabezpieczenia emerytalnego	272
7.8.1. Formy IKZE	272
7.8.2. Umowa o prowadzenie IKZE	273
7.8.3. Osoby uprawnione do gromadzenia środków na IKZE	275
7.8.4. Limit środków zgromadzonych na IKZE	275
7.8.5. Wypłata, wypłata transferowa oraz zwrot środków zgromadzonych na IKZE	276
Literatura	277

Rozdział 8

Ubezpieczenie społeczne rolników	279
8.1. Geneza ubezpieczenia społecznego rolników indywidualnych	279
8.2. Zasady organizacji ubezpieczenia społecznego rolników ..	280
8.3. Zakres podmiotowy ubezpieczenia społecznego rolników	284

8.3.1. Podmioty ochrony ubezpieczeniowej	284
8.3.2. Ubezpieczenie obowiązkowe	286
8.3.3. Ubezpieczenie dobrowolne	289
8.4. Świadczenia z ubezpieczenia społecznego rolników	292
8.4.1. Świadczenia wypadkowe, chorobowe i macierzyńskie	292
8.4.2. Świadczenia z ubezpieczenia emerytalno-rentowego ..	296
8.4.3. Ocena obowiązujących rozwiązań	308
8.5. Finansowanie ubezpieczenia społecznego rolników	310
Literatura	316

Rozdział 9

Koordynacja krajowych systemów zabezpieczenia społecznego w Unii Europejskiej	320
9.1. Pojęcie i zasady ogólne unijnej koordynacji zabezpieczenia społecznego	320
9.1.1. Pojęcie unijnej koordynacji zabezpieczenia społecznego	320
9.1.2. Zasady unijnej koordynacji zabezpieczenia społecznego	323
9.2. Zakres podmiotowy unijnej koordynacji zabezpieczenia społecznego	325
9.3. Zakres przedmiotowy unijnej koordynacji systemów zabezpieczenia społecznego	326
9.3.1. Systemy świadczeń objęte unijną koordynacją	326
9.3.2. Systemy świadczeń wyłączone z zakresu unijnej koordynacji	330
9.4. Skutki włączenia polskiego systemu zabezpieczenia społecznego w ramy unijnej koordynacji	332
Literatura	334

Rozdział 10

Wybrane zagadnienia ubezpieczeń społecznych w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego i Sądu Najwyższego	337
10.1. Uwagi ogólne	337
10.2. Właściwy tytuł do ubezpieczeń społecznych	338

10.3. Zawieranie umów o pracę w celu uzyskania ochrony ubezpieczeniowej	344
10.4. Podstawa wymiaru składek na ubezpieczenia społeczne	348
10.5. Zasady opłacania składek na ubezpieczenia społeczne ..	358
10.6. Stosowanie Ordynacji podatkowej w systemie ubezpieczeń społecznych	363
10.7. Nabycie prawa do renty z tytułu niezdolności do pracy	371
10.8. Nabycie prawa do emerytury	378
10.9. Wcześniejsze emerytury. Emerytury pomostowe	381
10.10. Nabycie prawa do renty rodzinnej	391
10.11. Ustalanie wysokości emerytur	396
10.12. Prawo do świadczeń w ustawie zasiłkowej	400
10.13. Podstawa wymiaru świadczeń z ustawy zasiłkowej	403
10.14. Brak lub utrata prawa do świadczeń z ustawy zasiłkowej	405
10.15. Przyczyna zewnętrzna nagłego zdarzenia i jego związek z pracą	409
Literatura	417

WYKAZ SKRÓTÓW

1. Akty prawne

- k.k. – ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 88, poz. 553 z późn. zm.)
- Konstytucja – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm. i ze sprost.)
- k.p. – ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 1502 z późn. zm.)
- k.p.a. – ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 23 z późn. zm.)
- k.p.c. – ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 101 z późn. zm.)
- k.r.o. – ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 2082 z późn. zm.)
- k.w. – ustawa z dnia 20 maja 1971 r. – Kodeks wykroczeń (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 1094 z późn. zm.)
- o.p. – ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Ordynacja podatkowa (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 613 z późn. zm.)
- TFUE – Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana Dz. Urz. UE C 326 z 26.10.2012 r., s. 47)
- u.e.k. – ustawa z dnia 21 listopada 2008 r. o emeryturach kapitałowych (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 1097 z późn. zm.)
- u.e.p. – ustawa z dnia 19 grudnia 2008 r. o emeryturach pomostowych (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 965 z późn. zm.)

- u.e.r. – ustawa z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 887 z późn. zm.)
- u.i.d.p.p. – ustawa z dnia 17 lutego 2005 r. o informatyzacji działalności podmiotów realizujących zadania publiczne (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 1114 z późn. zm.)
- u.o.f.f.e. – ustawa z dnia 28 sierpnia 1997 r. o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 291 z późn. zm.)
- u.s.u.s. – ustawa z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 963)
- u.u.s.r. – ustawa z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 277)
- ustawa wypadkowa – ustawa z dnia 30 października 2002 r. o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 1242 z późn. zm.)
- ustawa zasiłkowa – ustawa z dnia 25 czerwca 1999 r. o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 372 z późn. zm.)

2. Organy orzekające

- NSA – Naczelny Sąd Administracyjny
- SA – sąd apelacyjny
- SN – Sąd Najwyższy
- TK – Trybunał Konstytucyjny
- WSA – wojewódzki sąd administracyjny

3. Czasopisma i publikatory

- Dz. U. – Dziennik Ustaw
- GSP – Gdańskie Studia Prawnicze
- GSP-PO – Gdańskie Studia Prawnicze – Przegląd Orzecznictwa
- LEX – system informacji prawnej LEX
- M. Pr. – Monitor Prawniczy
- MPP – Monitor Prawa Pracy

OSNC	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna
OSNP	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Pracy, Ubezpieczeń Społecznych i Spraw Publicznych
OSP	– Orzecznictwo Sądów Polskich
OTK	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
OTK-A	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego. Zbiór Urzędowy, Seria A
OSA	– Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych
PiP	– Państwo i Prawo
PiZS	– Praca i Zabezpieczenie Społeczne

4. Inne

OFE	– otwarty fundusz emerytalny
PTE	– powszechne towarzystwo emerytalne
ZUS	– Zakład Ubezpieczeń Społecznych

WSTĘP

Na początku trzeciego tysiąclecia ludzie uzyskali, między innymi w wyniku rozwoju technologii, nowe możliwości przewyższania odwiecznych zagrożeń, ale też muszą się mierzyć z nowymi rodzajami ryzyka: ekologicznym, zdrowotnym, ekonomicznym i społecznym. W Unii Europejskiej, gdzie nie występują obecnie w dużej skali pierwotne problemy głodu i bezdomności, uwaga koncentruje się na zmniejszaniu niepewności i „dystrybucji ryzyka”. Wydłużanie przeciętnego trwania życia i zmniejszanie dzietności sprawiają, że trudnym wyzwaniem – w stanowieniu i stosowaniu prawa – staje się dla władz publicznych utrzymanie osiągniętego poziomu zabezpieczenia społecznego, a w szczególności stabilności krajowych systemów ubezpieczeń społecznych.

Do ubezpieczeń społecznych w Polsce odnoszą się obecnie przepisy o charakterze publicznoprawnym i prywatnoprawnym, materialnym i formalnym, międzynarodowym i wewnętrznym. Grępuje się je w osobną gałąź prawa lub wiąże z prawem pracy albo rozpatruje jako fragment prawa zabezpieczenia społecznego lub jako fragment prawa ubezpieczeń (społecznych i gospodarczych). Odmiennie ujęcia ubezpieczeń przyjmuje się dla celów badawczych, prawotwórczych czy dydaktycznych, dla realizacji zadań organizacyjnych lub finansowych. Swoiste cechy opracowań mogą wynikać z analiz interdyscyplinarnych.

Cele edukacyjne, które ten podręcznik ma realizować, skłaniają do zwięzłej analizy ustaw: o systemie ubezpieczeń społecznych,

o świadczeniach w razie choroby i macierzyństwa, o ubezpieczeniu społecznym w razie wypadków przy pracy i chorób zawodowych, o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych, o zmianie niektórych ustaw związanych z funkcjonowaniem systemu ubezpieczeń społecznych i w związku z określeniem zasad wypłaty emerytur ze środków zgromadzonych w otwartych funduszach emerytalnych oraz o ubezpieczeniu społecznym rolników. Przedstawiono w nim także przepisy ustaw o pracowniczych programach emerytalnych, o indywidualnych kontaktach emerytalnych oraz indywidualnych kontaktach zabezpieczenia emerytalnego, a ponadto zasady koordynacji systemów zabezpieczenia społecznego w Unii Europejskiej.

W kształtowaniu treści uwzględniono dogmatyczną analizę podstawowych pojęć, rozstrzygnięcia judykatury oraz krytyczne uwagi *de lege lata* i postulaty *de lege ferenda*, formułowane przez wybitnych teoretyków prawa ubezpieczeń.

System ubezpieczeń społecznych jako pojęcie prawne ma zakres wyznaczony ustawowo. Zakres podręcznika obejmuje – tak jak ustawa wiodąca o systemie ubezpieczeń społecznych – ubezpieczenia emerytalne, rentowe, chorobowe i wypadkowe. Nie omówiono natomiast – stanowiących przedmiot odrębnego wykładu – niepieniężnych świadczeń zdrowotnych.

O tym, które elementy systemu ubezpieczeń społecznych uznać za podstawowe, decydowali autorzy poszczególnych rozdziałów. Są nimi: Zofia Kluszczyńska – sędzia Sądu Apelacyjnego w Sądzie Okręgowym w Katowicach, dr hab. Wiesław Koczur – profesor Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, kierownik Zakładu Polityki Społecznej, dr Katarzyna Roszewska – adiunkt na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, dr Katarzyna Rubel – b. pracownik naukowy CNRS w Centre de droit comparé du travail et de la sécurité sociale (COMPTRASEC) Uniwersytetu Bordeaux IV i CNRS, dr hab. Grażyna Szpor – profesor na Wydziale Finansów i Ubezpieczeń Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach oraz kierownik Ka-

tedry Prawa Informatycznego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, prof. dr hab. Tadeusz Szumlicz – profesor nauk ekonomicznych, kierownik Katedry Ubezpieczenia Społecznego w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie, profesor zwyczajny w Wyższej Szkole Finansów i Zarządzania w Warszawie.

Podręcznik uwzględnia stan prawny na 1 września 2016 r.

Pragnę serdecznie podziękować moim Koleżankom i Kolegom, wybitnym ekspertom z zakresu ubezpieczeń społecznych, za twórcze współdziałanie w przygotowanie kolejnego zaktualizowanego i uzupełnionego wydania tej książki. Wyrazy wdzięczności składam także Redaktorom Wydawnictwa, których profesjonalne wsparcie przyczynia się niewątpliwie do popularności podręcznika.

Grażyna Szpor

Rozdział 1

UBEZPIECZENIA W SYSTEMIE ZABEZPIECZENIA SPOŁECZNEGO

1.1. Prawne podstawy zabezpieczenia społecznego

1.1.1. Zabezpieczenie społeczne w prawie międzynarodowym

! Zabezpieczenie społeczne to całokształt środków i działań publicznych, za pomocą których społeczeństwo stara się chronić swoich członków przed groźbą niemożności zaspokojenia podstawowych, wspólnie uznanych za ważne, potrzeb. 1

Definicje zabezpieczenia społecznego formułowane w teorii i w dokumentach prawnomiędzynarodowych opierają się na założeniu, że z reguły każdy dorosły członek społeczeństwa ma możliwość i jest obowiązany zapewnić własną pracą (majątkiem) zaspokojenie potrzeb swoich i najbliższej rodziny, a prawu zabezpieczenia społecznego przypada jedynie definiowanie społecznie uchwytnych wyjątków od tej reguły oraz normowanie przedsięwzięć uznawanych za możliwe i właściwe w celu wypełnienia powstających luk¹.

¹ J. Piotrowski, *Zabezpieczenie społeczne. Problematyka i metody*, Warszawa 1966.

§ W międzynarodowym prawie zabezpieczenia społecznego można wyodrębnić **akty ONZ i Rady Europy**, a ponadto **kilkanaście umów bilateralnych**, których stroną jest Polska. Wśród deklaracji, konwencji i zaleceń uchwalanych przez ONZ i jej agendy szczególnie istotną rolę odegrały **Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 1948 r.**, **Międzynarodowy Pakt Praw Ekonomicznych, Socjalnych i Kulturalnych** – umowa ratyfikowana przez Polskę – oraz **Konwencja MOP nr 102 z 1952 r. w sprawie minimalnych norm zabezpieczenia społecznego** (Dz. U. z 2005 r. Nr 93, poz. 775). Wśród aktów Rady Europy ważna jest **Europejska Karta Społeczna** – protokół dodatkowy do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka z 1950 r. (Dz. U. z 1999 r. Nr 8, poz. 67 z późn. zm.), którą stopniowo ma zastępować **Zrewidowana Europejska Karta Społeczna** przyjęta w Strasburgu dnia 3 maja 1996 r., a podpisana w imieniu Rządu RP dnia 25 października 2005 r.

§ W **prawie wspólnotowym** (unijnym) koordynację krajowych systemów zabezpieczenia społecznego wyznaczały początkowo art. 51 Traktatu Rzymskiego² oraz rozporządzenia EWG nr 1408/71 i 574/72, znowelizowane rozporządzeniem (WE) nr 647/2005 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 13 kwietnia 2005 r. Obecnie materię tę reguluje **rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady nr 883/2004 z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie koordynacji systemów zabezpieczenia społecznego** (Dz. Urz. UE 2004 L 166 z 30.4.2004 r., s. 1 z późn. zm.) oraz rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 987/2009 z dnia 16 września 2009 r. dotyczące wykonywania rozporządzenia (WE) nr 883/2004 w sprawie koordynacji systemów zabezpieczenia społecznego (Dz. Urz. UE 2009 L 284 z 30.10.2009 r., s. 1 z późn. zm.).

- 2 W **Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka** zabezpieczeniu społecznemu przypisano szerokie znaczenie, uznając prawo każdego człowieka do bezpieczeństwa socjalnego we wszystkich przypadkach niezawinionej utraty środków utrzymania. W węższym znaczeniu operuje się pojęciem zabezpieczenia społecznego w **konwencjach Mię-**

² Obecnie art. 151 TFUE.

dzynarodowej Organizacji Pracy nr 102 z 1952 r. i nr 128 z 1967 r. Przyjmuje się w nich uniwersalny zakres podmiotowy tego prawa, ale zakres przedmiotowy ogranicza się do klasycznych ryzyk ubezpieczeń społecznych (bezrobocia, choroby, inwalidztwa, wdowieństwa, starości i śmierci żywiciela rodziny oraz wypadków przy pracy i chorób zawodowych) oraz świadczeń rodzinnych. Przesłankami prawa do świadczeń są: okres ubezpieczenia lub zatrudnienia albo okres zamieszkania. Minimalne normy świadczeń zabezpieczenia społecznego wyznacza się w relacji do poprzednich zarobków będących podstawą wymiaru składek lub w relacji do średnich wynagrodzeń.

§ **Zobowiązania międzynarodowe oraz doświadczenia różnych państw miały wpływ na rozwiązania konstytucyjne.** Zakres zabezpieczenia społecznego jako instytucji prawnej w Polsce wyznacza obecnie Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm. i ze sprost.), ustanawiająca **prawo do zabezpieczenia społecznego jako jedno z praw socjalnych**, oraz ustawa z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej (tekst jedn.: Dz. U. z 2016 r. poz. 543).

1.1.2. Konstytucyjne prawa socjalne

DK Na przenoszenie dyspozycji norm międzynarodowych do prawa wewnętrznego rzutowały różnice w ocenie charakteru prawnego i sposobu regulacji praw socjalnych. W Europie Zachodniej, porównując prawa osobiste i polityczne z prawami socjalnymi, podkreślano, że o ile pierwsze i drugie są gwarantowane (istnieją niezależnie od woli gwarantującego), o tyle prawa socjalne są zapewniane (tzn. źródłem dobra chronionego jest zapewniający). Wskazywano też na różnice dotyczące adresatów, przedmiotu roszczenia i egzekwowalności. Zwracano uwagę, że obowiązki państwa w dziedzinie praw osobistych i politycznych polegają na zaniechaniu działania lub tworzeniu sprzyjających okoliczności, a w sferze praw socjalnych – na aktywności wypełniającej roszczenie będące treścią uprawnienia.

Zastrzeżenia te były uzasadnieniem powściągliwości we wprowadzaniu praw socjalnych do konstytucji państw Europy Zachodniej. Równocześnie jednak

Zofia Kluszczyńska – sędzia Sądu Apelacyjnego w Sądzie Okręgowym w Katowicach.

Wiesław Koczur – doktor habilitowany nauk ekonomicznych, profesor Wydziału Ekonomii Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, kierownik Zakładu Polityki Społecznej tej uczelni.

Katarzyna Roszewska – doktor nauk prawnych, adiunkt na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

Katarzyna Rubel – doktor nauk prawnych, były pracownik naukowy CNRS w Centre de droit comparé du travail et de la sécurité sociale (COMPTRASEC) Uniwersytetu Bordeaux IV i CNRS.

Grażyna Szpor – doktor habilitowany nauk prawnych, profesor na Wydziale Finansów i Ubezpieczeń Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, kierownik Katedry Prawa Informatycznego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

Tadeusz Szumlicz – profesor nauk ekonomicznych, kierownik Katedry Ubezpieczenia Społecznego w Szkole Głównej Handlowej w Warszawie, profesor zwyczajny w Wyższej Szkole Finansów i Zarządzania w Warszawie.

Zakres podręcznika obejmuje ubezpieczenia emerytalne, rentowe, chorobowe i wypadkowe. Dokonano w nim zwięzłej analizy ustaw: o systemie ubezpieczeń społecznych, o świadczeniach w razie choroby i macierzyństwa, o ubezpieczeniu społecznym w razie wypadków przy pracy i chorób zawodowych, o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych. Omówiono również regulacje dotyczące organizacji i funkcjonowania funduszy emerytalnych, zmiany niektórych ustaw związanych z funkcjonowaniem systemu ubezpieczeń społecznych i określeniem zasad wypłaty emerytur ze środków zgromadzonych w otwartych funduszach emerytalnych oraz ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników.

W opracowaniu uwzględniono analizę podstawowych pojęć systemu, ustalenia teorii oraz rozstrzygnięcia judykatury dotyczące aktualnych problemów w prawie ubezpieczeń społecznych. Zostały w nim też scharakteryzowane problemy koordynacji systemów zabezpieczenia społecznego w Unii Europejskiej.

Publikacja jest przeznaczona dla studentów prawa i administracji, finansów i ubezpieczeń, ekonomii, zarządzania i polityki społecznej. Może także być przydatna innym osobom zainteresowanym omawianą dziedziną prawa.

ZAMÓWIENIA:

INFOLINIA 801 04 45 45, FAX 22 535 80 01

ZAMOWIENIA@WOLTERSKLUPER.PL

WWW.PROFINFO.PL

LEX Student
— Prawa